

İmparator Sofraları

The Emperors' Table

Ali GÜVELOĞLU*

Öz: *Principatus* Dönemi Roma imparatorlarına ait yeme-içme alışkanlıklarının ele alındığı bu çalışmanın temelini üç soru oluşturmaktadır. 1) İmparatorlar neler yedi? 2) Nasıl bir iştahla yedi? 3) Yemek sırasındaki tutum ve davranışları imparatorluk için nelere mal oldu? Bu konu insanlığın en eski alışkanlıklarından biri olan beslenmenin sosyal, ekonomik ve çevresel etkilerle evrilerek ulaşabileceği farklı noktaları ortaya koymak ve imparatorların yemek yeme alışkanlıklarının sergilediği yönetim şeklini etkileyip etkilemediğini irdelemek amacıyla seçilmiştir. Konuyla ilgili bilgiler Suetonius'un *De Vita Duodecem Caesaribus* adlı biyografik eserinde, Cassius Dio'nun *Rhomaika*, Tacitus'un *Histories* ve *Annales* adlı yapıtlarında bulunabilir. Suetonius'un eseri Caesar'dan Domitianus'a kadar olan dönemi kapsar, Cassius Dio'nunki ise Alexander Severus'un tahttan indirilmesine kadarki olayları anlatır. Tacitus Iulius-Claudius ve Flavius'lar hanedanlıklarındaki olayları konu edinir. Bu eserlerin kronolojik olarak eksik kalan bölümlerini ise *Scriptores Historiae Augustae* (SHA) adlı anonim eser tamamlamaktadır. Bu çalışmanın sonucunda yeme-içme alışkanlıklarında lükse yönelen ve sıra dışı geleneklere sahip olan imparatorların dönemlerinde yönetim zaafı olduğu, bu türden geleneklerinde tutumlu davrananların ise imparatorluğu yönetirken daha duyarlı olduğu saptanmıştır.

Anahtar sözcükler: Roma Dönemi, imparatorlar, sofrası, yemek alışkanlıkları, yönetim

Abstract: Three questions form the main thema of this study which concerns the eating customs of Roman emperors. Firstly, what did the emperors eat? Secondly, what was their desire for food? Thirdly, what was their attitude and behaviour during the meal, what did the emperor's meals cost the empire? This topic was chosen in order to examine how much difference occurs in the matter and manner of what is eaten, and in the economic, social and environmental consequences, by the way of investigating the nature of the links between styles of eating and what was eaten, and the management of the Empire by a particular emperor. Sources for this can be found in Suetonius's biographic work *De Vita Duodecem Caesaribus*, Cassius Dio's *Rhomaika*, Tacitus's *Historiae* and *Annales*. Suetonius's work includes the emperors between Caesar and Domitianus. Cassius Dio's work ends in the reign of Alexander Severus, while Tacitus reports on the Iulius-Claudius and Flavius dynasties. An anonymous work, the *Scriptores Historiae Augustae* (SHA) fills in the chronological lacuna in these works. At the conclusion of this study it was found that those emperors who lived lives of lavish luxury and had extraordinary habits exhibited weakness in the management of affairs, while those who were more frugal were more sensitive

Keywords: Roman Period, emperors, table, eating customs, management

Eskiçağın Klasik Dönemi'nde Hellen ve Roma toplumlarındaki *symposion*'ların sosyal hayatın ayrılmaz bir parçası olduğu yadsınamaz (en eski *symposion* örneklerine Homeros'un eserlerinde

* Yrd. Doç. Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı, Rize, ali.guveloglu@erdogan.edu.tr

rastlanır bk. Hom. *Il.* IX. 202-221). Günümüzün yemekli iş toplantıları gibi antikçağda da iş, siyaset veya felsefi içerikli konuşmalar yapmak ya da sırf eğlenmek için yemekli akşam toplantıları düzenlenmekteydi (Grimm, 2008, 70). Varlıklı insanların sofralarında zaman zaman filozoflar, (ünlü filozof Sokrates'in ağırlandığı bir *symposion*'a örnek olarak bk. Plat. *Rep.* II. 372 c-d) siyasetçiler ve bazen de imparatorlar ağırlanmıştı. Aynı zamanda Roma imparatorlarının da kendi sofralarını kurarak kimi zaman yalnız başlarına yemek yediklerini, kimi zaman da konuklarını ağırladıklarını görüyoruz. Bütün bunların yanı sıra Antikçağ Akdeniz Dünyası'nda festivaller düzenlemek ve kurban etlerini topluca yemek dini hayatın bir gerekliliği idi (Grimm, 2006, 354; ayrıntılı bilgi için bk. Nijf, 1997). Antikçağ yazarlarının eşliğinde yaşam öykülerinin ele alındığı imparatorlardan bazılarının yeme içme alışkanlıkları hakkında kısıtlı da olsa bilgiye ulaşılmıştır. Bu veriler ışığında yeme içme alışkanlıklarında görünen sıra dışı davranışların yönetime yansımaları hakkında söylenebilecekler aşağıda yer almaktadır.

Her ne kadar Principatus Dönemi (M.Ö. 27-M.S. 284) Augustus ile başlatılsa da (Bk. Gruen 2005, 35 vd) imparatorluğa giden yolu açan kişi Gaius Iulius Caesar'dır (Rowe, 2006, 115-117; ayrıca bk. Freeman, 2005, 428-432). Bu nedenle ilk olarak onun yemekle olan ilişkisine değinmek gerekir. Caesar'ın attığı en önemli adım Rubicon'u geçmesidir (ayrıntılı bilgi için bk. Erdkamp, 2006, 294). Suetonius O'nun bu hareketinden önce kalabalık bir davete katıldığını yazar (Suet. *Caes.* XXXI). Ne yazık ki hiç bir kaynak bu davete katılanlar ve davette konuşulanlar hakkında bilgi vermez. Ancak bu kadar önemli bir adımdan önce yenen yemek sırasında Caesar'ın planını son kez gözden geçirip son şeklini burada verdiğini tahmin edebiliriz. Caesar'ın yönetiminin ilerleyen yıllarında eyaletlerde aynı akşamda iki ayrı yemek odasında şölen düzenlemesi, birinde askerleri ve Hellenleri, diğesinde Romalıları ve eyaletin ileri gelenlerini ağırlaması ve onlarla birlikte yemek yemesi (Suet. *Caes.* XLVIII) bu tahmini güçlendirmektedir. Çünkü Caesar'ın farklı paylaşımlarda bulunacağı kesimleri ayrı salonlarda bir araya getirmesi yemek sırasında önemli konuları konuştuğu fikrini uyandırmaktadır. Konunun bu ilk kahramanının yiyecekler konusunda pek de titiz davranmadığı görülmektedir. Plutarkhos'un anlattığı bir olayda zeytinyağıyla pişirilmesi gerekirken kokulu yağla (τὸ μύρον) pişirilen kuşkonmazı afiyetle yemiş ve bundan şikayetçi olmamıştır (Plut. *Caes.* XVII. 5, aynı hikaye Suetonius tarafından da aktarılmıştır: Suet. *Caes.* LIII). İçki konusundaysa son derece ölçülü olduğu genel olarak kabul edilmektedir (Goldsworthy, 2014, 65). Suetonius içki içme konusundaki ölçülülüğünü aktarmak için, Marcus Cato'nun Caesar için söylediği "*bir tek Caesar sarhoş değilken devleti yıkmaya kalkmıştır*" sözünü örnek olarak vermiştir. Athenaios'un *Deipnosophistae* adlı eserinde Dionysios'un sözleriyle konuşan Eubulus içkide ölçülülüğü anlatırken "*sağlık için bir, aşk ve huzur için iki, uyku için üç, kavga gürlüğü için dört... delilik için de on kadehin yeterli*" olduğunu söyler (Athen. *Deipn.* II. 36 c). Anlaşılan Caesar bu öğüde uymuş ve ölçülü davranmıştır. Ondan sonraki imparatorların içki karşısındaki tutumları ise aşağıda görülecektir. Caesar aynı zamanda az ve hafif yemekleri tercih etmiştir (Plut. *Caes.* XVII. 3). Mısır kraliçesi Kleopatra ile birlikte sabaha dek süren şölenler düzenlemesi, (Suet. *Caes.* LII) onun yemekli toplantıları yalnızca devlet işlerini konuşmak amacıyla düzenlemediğini, aynı zamanda eğlenceye de yer verdiğini göstermektedir. Az ve ölçülü yiyip içen Caesar bir iç savaş başlatmış ve ülkenin yönetiminin cumhuriyetten imparatorluğa dönüşmesine zemin hazırlamıştır (Rowe, 2006, 115).

İmparatorluğun kurucusu ve *Pax Romana* kavramının yaratıcısı Augustus da yeme – içme konularında tutarlıydı. Sıradan halkın ulaşabileceği basit şeyleri severdi, arabada, tahtirevanda veya karnı acıktığında herhangi bir yerde ekmek ya da incir yerd. İçki yerine soğuk suya batırılmış ekmek, hıyar ya da marul filizi veya tadı ekşi olan bir kuru meyve tercih ederdi (Suet. *Aug.* LXXVI-LXVII). Zaman zaman konuklarını ağırladığı davetler düzenlerdi, bunlardan

Vicinius ve baba Silius'un katıldığı bir tanesinde zar atarak kumar oynamıştı (Suet. *Aug.* LXXI). İmparator kumar oyunlarının yanı sıra eğlence amaçlı davetler de düzenlemiştir. Bu tür davetlerden birinde davetlilerin 12 tanrı kılığına girerek eğlendikleri anlatılır (Suet. *Aug.* LXX). Şölenlere davet ettiği kişilerin toplumsal sınıflarına büyük özen gösterirdi, Menas dışında hiçbir azatlıyı bu şölenlere davet etmediği söylenir. Davetlerinde 3 veya en fazla 6 çeşit yemek sunar, yemek sırasında sohbet edilmesini isterdi. Kendi aralarında sessizce konuşan veya susanları sohbe katılmaya davet ederdi. Yine onun şölenlerinde çalgıcılar, sanatçılar, pandomimciler ya da öykü anlatıcılar yer alırdı (Suet. *Aug.* LXXIV). Bazen de şölene katılmaz ya da erkenden ayrılır yalnız başına yemek yerdi. Augustus'un kumar oynamak, fikir alışverişi yapmak ve eğlenmek gibi üç farklı amaç için toplu yemek düzenlediği görülmektedir. Kendisi yeme içme konularında tutarlı olduğu gibi davetlilere sunduğu ikramlar da ölçülüydü. O iç savaşları bastırarak ülkeyi yeniden düzenledi ve *Pax Romana*'nın yaratıcısı oldu (Gruen, 2005, 37 vd.).

Augustus'un ardılı Tiberius devletin kaynaklarını tutumlu kullanmak adına konuklarına bir gün önceden kalan yemekleri ve tutumluluk örneği olarak yarım domuzu sundu (Suet. *Tib.* XXXIV). Halefleri gibi içkide tutarlı değildi. Suetonius'un anlatısına göre imparatorluğu sırasında Pomponius Flaccus ve Lucius Piso ile birlikte iki gün boyunca yiyip içti. Ardından bunlardan birine Syria Eyaleti yöneticiliğini verirken, diğerini de Roma Kenti'nin yöneticisi yaptı. (Flaccus ve Piso'nun görevleri hakkında bk. Syme, 1981, 191). Daha önceden ahlaksızlıkla suçladığı yaşlı Sestius Gallus kendisini yemeğe çağırdığında ise yemekte çıplak kızların hizmet etmesi koşuluyla bu daveti kabul etti (Suet. *Tib.* XLII). Tiberius'un yemek alışkanlığıyla ilgili ayrıntılı bilgiye ulaşılamamıştır. Ancak yukarıda Suetonius'tan aktarılan iki örnek daha önceki imparatorların sergilemediği tutumları içerir. Özellikle içki arkadaşlarına önemli payeleri hem de sarhoşken dağıtması imparatorlukta bu konuda gelenek oluşmasına yol açmıştır. Ayrıca tavırlarında tutarsızlık içerdiği görülmektedir. Daha önceden olumsuz karşıladığı durumlar içine girmesi de bu konuyu ilgi çekici kılmıştır. Tiberius'un yemek alışkanlıkları tutarsızdı. Dahası içki masasına devlet işlerini dahil etmişti. Bu nedenle *epitome* yazarı Eutropius onu devleti kötü yönetmekle ve bizzat hiçbir savaşa katılmamakla suçlamaktan kendini alamamıştır (Eutr. VII. 11).

İmparatorluğun renkli karakterlerinden biri olan Caligula birçok konuda olduğu gibi yeme içme alışkanlıklarında da sıra dışı davranışlar içinde olmaktan geri durmamıştır. Bir çeşit çılgın olan bu imparator (Katz, 1972, 223) Suetonius'a (*Cal.* XVII) göre senatörlere ve atlı sınıfına eşlerinin ve çocuklarının da davet edildiği iki şölen hazırlatmıştır. Yemek listeleri elimize geçmese de her ikisinde de bir tek kuş sütünün eksik olduğu dile getirilmektedir –ayrıca çocuklara ve davetlilere dağıtılan hediyeler de cabası–. Augustus'tan itibaren senatörlerin sayısı 600'e yükseltildi (bk. Talbert, 1984, 56; Crook, 1953 12), eşleri ve çocuklarıyla bu sayının iki belki de üç katına çıkacağı açıkça görülmekteyse de atlı sınıfının nüfusunu hesaplamak oldukça zordur. Yine de binlerce kişinin davet edilmesi ve bu kadar davetliye yemek ve hediyeler hazırlanması gerçekten zaman ve emek istemesi dışında epey masraflı bir iş olduğu tahmin edilebilir. Burada üzerinde durulması gereken nokta, Caligula'nın böylesi görkemli bir şölen hazırlamasının en önemli sebebinin kendi gücünü ve ihtişamını göstermek istemesiyle açıklanabilecek olmasıdır. Bunu sağlayabileceği başka etkinlikler de düzenleyebilecekken bu kadar insanı şölenlerde bir araya getirmesi onun şölen düzenlemenin varsıllığı göstermede ayrı bir yeri olduğuna inandığı fikrini uyandırmaktadır.

Caligula da Tiberius gibi yemek sırasında devlet işleriyle ilgili olur olmaz kararlar almıştır. Suetonius'un (*Cal.* XVIII) anlatısına göre iştahla yemek yediği için bir senatöre kural dışı olsa da onu *praetor* atadığını gösteren belgeler yollamıştır. Oysa daha önce aynı şekilde yemek yiyen bir başkasına kendi yemeğini yollamıştı. Caligula'nın (*Cal.* XXXII) yemek sırasında veya son-

rasında eğlenceler yapılırken suçlulara işkence ettirmesi ve hatta hapishaneden getirilen suçluların kafalarını kestirmesi, imparatorun tuhaf zevkleri arasındaydı. Tesadüf eseri ortaya çıkan bir olaydan ilham alarak kendi davetlerine katılacak olanlardan para almaya başlaması da bir başka ayrıntıdır. Caligula (*Cal. XXXIX*) eyaletten gelme varsıl birisinin imparatorun davetine katılabilmek için davetiye dağıtıcılarına 200.000 *sestertius* ödediğini duyunca bunu aynı kişiye bir sonraki davette tekrarlattı. Atlara ve Yeşiller takımına olan düşkünlüğü biliniyordu. Ancak ahırlarda akşam yemekleri düzenlemesi, kendisinin de sık sık orada yemesi sıra dışı bir durumdu. Şölenlerde hediyeler dağıtmak adetten olsa da Caligula'nın araba sürücüsü Euthykos'a verdiği iki milyon *sestertius* gerçekten büyük bir hediyeydi. Bu durum Tiberius'un içki arkadaşlarına dağıttığı payeleri anımsatmaktadır. Bütün bunların yanında Incitatus adlı atına payeler, hediyeler ve bir ev verdikten sonra atının adına davetler düzenlemiş olması ve onu senatör ilan etmesi Caligula'nın sıradışı karakterini yansıtmaları bakımından dikkate değerdir (Suet. *Cal. LV*). İmparator yemeklerde gelenek haline getirdiği, ziyafetler sırasında suçlulara işkence edilmesi, yemek davetiyelerinin satışa çıkarılması ve son olarak atıyla birlikte yemek yemesi gibi tuhaflikler sergilemekteydi. Neyse ki bu tarz yemekler sonraki imparatorlar için bir geleneğe dönüşmedi.

Suetonius'a (*Claud. XXXIII*) göre imparator Claudius iştahlı ve aç boğazlı biriydi. Hatta bir keresinde Sali rahipleri için hazırlanmakta olan yemeğin kokusunu alınca baktığı davayı yarım bırakıp yemek yemeğe gitmiştir. Tıka basa yiyip içmeden yemekten kalkmadığı söylenen imparatorun muhtemelen akşam yemeğinde kendisine verilen mantarla zehirlenerek öldürülmesi manidar ve anlaşılır görünmektedir (daha detaylı bilgi için bk. Aveline, 2004, 466. İmparatorun zehirlenmesinin ertesi günü ölmesi hakkında krş. Cass. Dio, LX.I. 34; ayrıca bk. Tac. *Ann. XII. 64-67*). Zehirli mantarın yeterince etki göstermemesi üzerine imparatora bir doktor tarafından ilaç yerine zehirli yulaf çorbası verilmiş olması da ihtimaller arasındadır (Meijer, 2006, 39). Claudius'un eşi, bir sonraki imparator Nero'nun annesi Agrippina ile birlikte imparator sofralarına yeni bir olgu daha ekleniyordu yemek masasında gelen suikast/cinayet. Hükümdarlık süresince zaman zaman oportünist tavırlar sergilemesine karşın Claudius genel itibarıyla iyi bir yöneticiydi. Trakya ve Britanya üzerine yaptığı seferlerin sonuçları imparatorluk için yararlı oldu (bk. Ryan 1993, 611-618).

Yönetiminin ilk beş yılının oldukça sakin ve istikrarlı geçtiği söylenen Nero başlarda kamu harcamalarını kısıtlamak için halka açık şölenlerde sunulan yemekleri azalttı (Suet. *Nero XVI*). Böylece yeni imparatorun sofrasının karşılaştığı ilk durum yemeklerde kısıtlama oldu. Müziğe düşkünlüğüyle bilinen Nero dönemin ünlü lir sanatçısı Terpnus'u yanına getirtti ve akşam yemeklerinde onu dinledi. Bu büyük bir yenilik değildi; çünkü ister zengin ister fakir olsun daha Platon'un döneminde bile (Platon'un şölen adlı yapıtındaki çalgıcılar ve flütçüler hakkında bk. Plat. *Symp. 176-177*) birçok kişi akşam yemeklerinde böyle çalgıcılara yer verebiliyordu. Asıl önemli olan şey Nero'nun ses sanatçılarından yaptığı gibi sesine zarar verecek meyve ve yiyeceklerden uzak durmasıydı (Suet. *Nero XX*). Böylelikle bir imparatorun sofrasına tercihi diyet dahil edilmiş oldu. Dillere destan beş yılın ardından Nero'nun sofrasından uzaklaşan ilk şey tutumluluktu. Suetonius onun gündüz başlayıp gece yarısına kadar süren şölenleri tasvir etmektedir. İmparator şehrin tüm fahişelerinin ve flütçü kızlarının hazır bulunduğu durumlarda Circus Maximus'ta yemek yedi. Ayrıca deniz yolculukları sırasında kıyıda eğlence yerleri hazırlattırıp buralarda eğlenirdi. Biyograf aynı satırların devamında imparatorun arkadaşlarına pahalı yemekler düzenlettirip kendisini davet ettirdiğinden söz eder. Öyle ki bir arkadaşı dört milyon *sestertius* harcayıp bir *mitellita* (*Mitellita*=misafirlere ipek taçların dağıtıldığı yemekli davet Bk. Higgins, 1985, 116) daveti hazırlamıştı. Bir diğerindeyse daha pahalıya mal olan bir *rosaria* (*Rosaria*=misafirlere güllerin dağıtıldığı yemekli davet. Bu davetin imparatorun yakın arkadaşı Tigellinus'un düzenlemiş olabileceği söylenmektedir; ayrıca bk. Higgins, 1985, 117)

düzenlemişti (Suet. *Nero* XXVII). İmparatorun damak tadı düşkünlüğü ne seviyedeydi tahmin etmek zordur; ancak başkalarının yanında seçkin olmayı seviyordu. Öyle ki, Kyrene kentinde yetişen ve açgözlü tüccarların bolca toplayıp satışı sunmaları nedeniyle nesli tükenen *silphium* adlı bitkinin son demeti Nero'ya gönderilmişti (Plin. *Nat. Hist.* XIX. 39).

Nero ilk olarak Claudius'un oğlu, kendisinin üvey kardeşi Britannicus'u zehirledi (Suet. *Nero* XXXIII). Tacitus'a (*Ann.* XIII. 16) göre, Britannicus'un zehirlenmesi karmaşık bir girişimdi. Onun yemeklerini yemeden önce başkasına tattırıldığı bilindiğinden zehir yemeğe konmadı. Yemekler ve şarap tadımcı tarafından tadıldıktan sonra içeceğin çok sıcak olduğu söylendi; zehir soğuk suya karıştırılmıştı. İçeceği soğutsun diye eklenen bu su Britannicus'a ölümü getirdi. Ardından İmparator Praefectus Burrus'a boğaz ilacı yerine zehir yolladı. Kendisine destek olan varıl kişileri yine yiyecek-içeceklerine zehir katarak öldürdü (Suet. *Nero* XXXV).

Bu tür alışkanlıkların dışında Nero'nun inşa ettirdiği ünlü Altın Evi (=Domus Aurea) ve bu evin yemek odası (=Triclinium) birçok entellektüeli üzerinde düşünmeye ve araştırma yapmaya sevketmiştir (bk. Sommer, 2010, 86). Suetonius'un anlatısından etkilenen pek çok arkeolog bu konuda çalışmak istemiştir. Duvarları altın kaplı mücevherler ve canlı incilerle süslenmiş bu evde dönen bir tavana sahip olan ve tavadaki bir delikten davetlilerin üzerine çiçek kokularının serpiştiği bir yemek odası bulunmaktaydı (Suet. *Nero* XXXI). İmparatorun sağlığını korumak amacıyla diyet yapması ve lüks bir yemek odası fikri ilk kez Nero'nun döneminde tanık olunan yeniliklerdir. Bunun dışındaki olaylar yani tutumlu ya da savurgan şölenler ve yemekte birilerinin zehirlenmesi bir süredir imparator sofralarında görmeye alışık olduğumuz durumları. Açgözlü sıra dışı isteklere sahip bir imparator olan Nero'nun zamanında Armenia, Parthia, Germania, Britannia ve Iudea'da karışıklıklar çıktıysa da bunlar önemli bir tehlike yaşanmadan atlatabildi (bk. Akşit, 1985 C1, 109-113).

Principatus Dönemi imparatorları arasında en etkileyici ve zengin sofraya sahip olan imparator kanımca Vitellius'tur. Suetonius'a (*Vit.* XIII) göre:

“Bir tek kuş sütününün eksik olduğu, içkinin su gibi aktığı şölenler ve aşırı davranmaya özellikle düşkün olduğu için, her zaman günde üç, kimi zaman da kahvaltı, öğle yemeği, akşam yemeği ve geç saatte eğlenceler eşliğinde yenilen yemek olmak üzere dört öğün yemek yiyordu; kuma alışkanlığı sayesinde midesi aşırı yemeğe dayanabiliyordu. Aynı gün içinde farklı kişiler tarafından davet ediliyordu. Bu şölenler hiçbir ev sahibine dört yüz bin sestertiusdan daha ucuza mal olmuyordu. Roma'ya gelişi onuruna kardeşinin vermiş olduğu şölen çok ünlüdür. Bu davette konuklara az bulunan, değerli balıklardan iki bin, kuşlardan da yedi bin adet ikram edildiği anlatılır... turna balıklarının karaciğerlerini, sülün ve tavus kuşlarının beyinlerini, flamingoların dillerini, müren balıklarının yumurtalarını bir arada sundu. Yalnız çok iştahlı değil, aynı zamanda zamana bakmadan yiyen pisboğazın biriydi, kurban töreninde bile ya da yolculuk sırasında sunakların arasında neredeyse ateşten kaparcasına aldığı iç organları ve ekmeği, yollardaki hanlarda ise üzerinde dumanı tüten ya da bir önceki günden kalmış ve yarısı yenmiş artık yiyecekleri oracıkta yemekten kendini alıkoyamıyordu”.

Suetonius'a göre, aç gözlülüğün üst limitinde yaşayan Vitellius'un sofrası herhangi bir ihtirasa veya gizli işlere meydan vermese de başlı başına incelenmesi gereken bir durum gibi görünür. Ne var ki imparatorun yeme içme sevdası damak tadı tercihidenden değil, açgözlülüğünden kay-

naklanır. Kısacası imparatorun sofrası damağından daha zengindir. Vitellius'un aç gözlülüğü konusunda Eutropius da Suetonius'tan farklı düşünmez (Eutr. VII. 18). Bu konuda Tacitus (*Hist.* II. 62) O'nun lüks yaşam tarzının yalnızca kendisiyle sınırlı kalmadığını, askerleri etkileyip düzeni bozduğunu söylemektedir. Cassius Dio (LXIV. 2-3) ise, imparatorun kendi damak zevkinden ve şöenlerden başka bir şey düşünmez olduğunu hasta olduğunda dahi davetlere gitmek istediğini kaydetmiştir. Bir de imparatorun çeşitli kuşların dilleri ve beyinleriyle balıkların ciğerlerinden oluşan bir yemek için yaklaşık bir milyon *sestertius* harcadığını söylemeden edememiştir. V. Grimm (2006, 358) antikçağ yazarlarının Vitellius'un oburluğu hakkında söylediklerine katılmakla birlikte O'nun kendisine karşı savaşanlara insafli davrandığını, Otho ve Galba taraftarlarına bile kıyım uygulamadığını ve ekonomide önemli tedbirleri uygulamaya koyduğunu söyler.

Vitellius'tan sonra bir süre tutumlu yeme içme alışkanlığına sahip imparatorlarla karşılaşılır. Dönemin "*Beş İyi İmparator Dönemi*" olarak adlandırılması tesadüf olmasa gerek. M. Sommer (2010, 84), Nerva ve Traianus'un damaklarına düşkün olmakla birlikte kontrol edilemeyen bir yeme arayışı içinde olmadıklarını ifade eder. A. Birley (1964, 37) ise, her ikisinin de içkiye düşkün olduklarından bahseder. İmparator Hadrianus'un gezileri sırasında askeri kamplarda pasta, peynir, sirke gibi yiyecekleri askerlerle birlikte neşe içinde yediği bilinir (*SHA. Hadr.* X). İmparatorun asıl tercihi ise *tetrastemon* adıyla bilinen dişi domuz memesi, çam reçinesi ve domuz yağıyla yapılan bir yemektir (ayrıntılı tarif için bk. Dalby, 2003, 324-325). Traianus'a hayranlık duyan ve Valens'e örnek olarak onu gösteren Eutropius (VIII. 4), imparatorun alçak gönüllü sofrada adabından söz eder ve yemek masasındaki dostlarının unvanlarına ya da varlıklarına bakmadan onlarla birlikte yemek yediğini yazar. Bu dönem imparatorluğun sınırlarının son kez genişlediği ve imparatorluk gücünün pekiştirildiği dönemdir (bk. Dimitrev, 2004, 211-213).

Marcus Aurelius ile ortak imparator olan Lucius Verus pahalı şöenler düzenlemesiyle ün yapmıştı. Öyle ki bir tanesinde 7 döşek yerine tam 12 tane hazırlanmış, konuklarına servislerini yapan kölelerle birlikte gümüş, altın, hatta mücevherlerle kaplanmış kadehler, her türden evcil ya da vahşi hayvanlar, İskenderiye kristalleri, altın çelenkler ve daha niceleri ve geri dönüş yolunda soyguna maruz kalmasınlar diye bunları taşınması için araba ile arabacı da vermişti (*SHA. Verus* V). Verus'un şöenlere düşkünlüğü ve evine inşaa ettirdiği yemek bölümü de *Historia Augusta*'nın yazarının söylemleri arasında yer alır (*SHA, Verus*, IV.)

Marcus Aurelius'un oğlu Commodus adı kötüye çıkmış imparatorlardan biriydi (bk. Speidel, 1993, 109). Yaptığı işler hakkında ayrıntılı anlatımlar olmasına karşın yemek alışkanlıklarına değinilmemiştir. Ancak onun şöenlerinde sebze pek yer vermediği ve banyo sırasında yemek yediği bilinmektedir. Bunlar sıradan kabul edilen alışkanlıklar olsa da pahalı yiyecekleri pisliğe buladıktan sonra yediğine dair anlatılanlar (*SHA. Comm.* XI) biraz da imparatorun kötü şöhretine yeni boyutlar kazandırmak için tasarlanmış gibi görülmektedir. Herodianus banyodan sonra kendisine verilen zehirli şarabı içerek hayatını kaybeden imparatorun (Commodus'un zehirlenmesiyle ilgili bk. Herod. I. 17. 8-12) zehir yüzünden değil; fakat açgözlülüğü yüzünden öldüğünü söyler (Herod. II. 2. 6). Banyodan sonra fazladan içeceği bir kadeh şarap Herodianus tarafından gözü doymazlık olarak yorumlanmıştır. Commodus'un yönetimi kendinden önceki beş iyi imparatorun sağladığı otoritenin yeniden bozulduğu bir dönem olmuştur. İmparator ilk iş olarak babası M. Aurelius'un 20 yıla yakın zamandır sürdürdüğü savaşını bırakıp Roma'ya dönmüştür (Akşit, 1985, C1, 243-245). Buna rağmen kendisini çok başarılı gören ve "*Dünya Fatih*", "*Roma Herkülü*" gibi uydurma sıfatları kendisine yakıştırmıştır (Speidel, 1993, 111). İkinci yüzyılda hükümdarlığa geçen her imparator açgözlü değildi, örneğin Septimius Severus'un sıra dışı alışkanlıklarına tanıklık eden kaynaklara rastlanmaz. Aksine onun yeme içmede tutumlu

olduğu ve et yemediği *SHA* yazarları tarafından kaydedilmiştir (*SHA. Sept. Sev. XIX*).

İmparatorluk çağında şölen denince akla gelmesi gereken isimlerin arasında yer alan Elegabalus lakaplı M. Aurelius Antoninus'a (bundan sonra Elegabalus denilecektir) da bu konuda hak ettiği yer verilmelidir. Şölen odasındaki döşeklere altın işlemeli örtüler sermesi (*SHA. Eleg. XIX*) Nero'yu hatırlatan imparatorun yaz aylarına özel mavi ve yeşil olarak adlandırılan şölenler düzenlediği bilinir. *SHA*'nın yazarı imparatorun yeni tatlara düşkünlüğünden bahseder; şaraba sakız katmak, gül ve başka ıtırly bitkilerle rayihalandırmak, dövülmüş çam kozalağı eklemek hep onun icatlarıdır. Lüksün göstergesi olarak da toplamda yaklaşık kırk kilo ağırlığında gümüş kadehler ve gümüş tencereler imparatorun sofrasında yerini almıştır. Yemek odasını gül, leylak, sümbül, nergis ve daha birçok kokulu çiçekle süsleyen de yine o olmuştur (*SHA. Eleg. XIX*).

İmparator Tiberius döneminde yaşayan ünlü damak tadı tutkunu Marcus Gavius Apicius'a (hayatı hakkında kısa bilgi için bk. Howatson, 2013, 68) özenen imparator, zaman zaman deve toynağı, horozibiği, tavus kuşu ve bülbül dili yemeyi ihmal etmemiştir. Çünkü imparatora tavus kuşu ve bülbül dili yediği zaman salgın hastalıklardan korunacağı söylenmişti (*SHA. Eleg. XX*). Ara sıra da Yahudilerin yemeye zorlandığı deve kuşlarını servis etmeyi tercih ediyordu (*SHA, Eleg. XXVIII*). Şölenlere davet ettiği kişilere yüzlerce kilo ağırlığında gümüş ya da altın veya köleler, atlar, katırlar ya da arabalar hediye ederdi. Hediye dağıtmanın başka bir yolu olarak bir kaşık oyunu bulmuştu. Kaşıkların üzerinde on at, on sinek, on yumurta, yaklaşık dört kilo ağırlığında altın veya on ev gibi birçok şey yazılmıştı, davetliler kaşıklardan birini seçiyor, hediyeyi beğenmezse kaşığını değiştirerek değerli bir hediye bulmayı bekliyorlardı. Böylece imparator cömertliğini sergilemiş oluyordu (*SHA. Eleg. XX-XXI*). Halka açık davetlerde dağıttığı balık salamuralarıyla, özel davetlerinde sunduğu lüks yiyecekler ve hediyelerle Elegabalus'un hiçbir daveti 300.000 *sestertius*'tan daha ucuza mal olmadı. Hatta bazıları 3.000.000 *sestertius*'u buldu. Lüksün ve farklı lezzetlerin arayışında olan imparator kendisine damağına düşkün Apicius'la boğazına düşkün Vitellius'u örnek almıştı (*SHA. Eleg. XVIII, XXIV, XXIX*).

Yaşam öyküsünü ele alacağımız son imparator Alexander Severus'un sofrası pek kalabalık görünmemektedir. Ne davetler, ne davetliler ne de lüks yiyeceklerle düşkünlük göstermemiştir. Banyodan sonra biraz süt ve ekmek yanında yenen yumurta ve ballı içecekler gibi basit bir diyetle yetinmeyi bilmiştir. Ancak asıl tercihi ise, Hadrianus'un da severek yediği *tetrapharmacum*'a olan düşkünlüğüdür (*SHA. Sev. Alex. XXX*). Tutumlu davranışlar sergileyen imparator *Senatus*'un otoritesini artırmıştır, Germenlerle ve Perslerle başarılı savaşlar gerçekleştirmiş ve iç işlerinde de önemli tedbirler uygulamıştır (ayrıntılı bilgi için bk. Penella, 1981, 185-197; Akşit, 1985 C 2, 362-367).

Sonuç

Kaynaklarımız bazı imparatorların yeme içme alışkanlıkları hakkında yeterince bilgi içermez. Bu durumu kayıp ya da eksik bilgi olarak değerlendirebileceğimiz gibi, adı geçen imparatorların kaydetmeye degecek tutumlar sergilememeleri olasılığını da akılda tutmamız gerekir.

Principatus Dönemi Roma imparatorlarının birbirinden farklı yeme içme geleneklerine sahip oldukları görülmektedir. İmparatorluğun kurucusu Augustus'un sade lezzetlerden oluşan bir damak tadına sahip olduğu ifade edilebilir. İmparatorun adı şaşaalı şölenler ve büyük davetlerle birlikte anılmaz, o üst sınıftan kişilerle bir arada yemek yer ve yeri geldikçe oyun oynardı. İlk imparator öncelikle yeni yönetim şeklinin getirdiği zorluklarla uğraştı, sosyal, dini ve politik hayatta önemli reformlara imza attı (Scullard, 1986, 214-219). Bütün bunları lüks bir yaşam tarzı içinde şölenen şölene koşarken yapması çok olasılıklı değildi. Bu nedenle Augustus'un yalın zevklere sahip olmasının imparatorluk icraatlarını gerçekleştirmesinde etkili olduğu düşü-

nülebilir. Augustus'un evlatlığı olarak tahta çıkan Tiberius'un imparator sofralarına yenilikler getirdiği belirtilmiştir. İçkide ölçüyü zorlayan bu imparator masa arkadaşlarını önemli devlet görevlerine getirerek yemekli sohbetler sırasında devlet işlerini görmeye ve dağıtmaya başlamıştır. Caligula ve Nero her türlü lüksün ve gösterişin peşinden koşan imparatorlar olarak ünlenmişlerdir (Wiedemann, 2006, 221, 241) Yeme içme alışkanlıkları uç noktalara ulaşırken yönetimlerinde tehlikeli manevralar yaptıkları belgelenmiştir. Yemek sırasında suçlulara işkence eden, davetiyeleri parayla satan, ahırlarda yemek yiyen Caligula atını *consul* ilan etmekten ve orduyu deniz kıyısına götürüp hiç beklemedikleri bir anda Poseidon'a savaş ilan ederek askerlerine deniz kabukları toplamalarını emretmekten geri durmamıştır (Suet. *Cal.* LV). Kendisini büyük bir sanatçı olarak gören ve bu şekilde yaşama arzusunda olan Nero belki kendisinin belki de annesinin ihtirasları yüzünden üvey kardeşi Britannicus da dahil olmak üzere yemek sırasında birçok kişiyi zehirlemiştir.

Ne olursa olsun hiçbir imparatorun adı Vitellius ve Elegabalus kadar kötüye çıkmamıştı. Vitellius birçok lezzeti bir arada tatmaya çalışan ve olabildiğince çok yeme arzusunda olan bir obur olarak tasvir edilebilir. Elegabalus ise deve toynağından horozibiğine, bülbül dilinden, balık ciğerine farklı lezzetleri deneyen ve yemek odasında her türlü lüksü sağlamak için kesenin ağzını sonuna kadar açan bir imparatordu. Doğulu kökenleri olan ve kendisini doğunun Güneş Tanrısı ile özdeşleştiren Elegabalus döneminde yaşanan olaylar yemek masasındaki yiyecekler kadar sıra dışıydı. Kölelerin üst düzey görevlere getirilmesi, imparatorun eşcinsel davranışları halkı çileden çıkarmıştı (Akşit, 1985, C 2, 360-362).

Claudius, Commodus ve Antoninus Pius zehirlenerek öldürülmüşlerdir. Claudius'u öldüren zehir çok sevdiği mantarla birlikte verilmiştir (Suet. *Claud.* XXXIII). Ne kadar içerse için banyodan sonra bir kadeh şaraba hayır demeyen Commodus'un tattığı son şey ise banyo sonrası sunulan zehirli şarap olmuştur (Herod. II. 17. 8-12). Antoninus Pius ise, son akşam yemeğinde kendisini ölüme götüren peynirden yemişti (*SHA. Ant. Pius.* XII).

Yemek kültürü insanların karakterini yansıtan durumlardan biridir. İster imparator olsun, isterse sıradan bir yurttaş doğanın kaçınılmaz bir gereği olarak beslenmek zorundadır. Yaşam öyküleri ele alınmış olan Roma imparatorlarından bazılarının az yiyip içen tutarlı kararlar alan ve çoğunlukla devleti iyi yöneten imparatorlar olduğu görülmektedir. Açgözlü hatta obur olarak adlandırılan Caligula, Nero, Vitellius ve Elegabalus'un dönemleri ise, genel anlamda imparatorluğun çıkmaza düştüğü dönemler olduğu görülmektedir. İmparatorluğun içinde bulunduğu çıkmazlara çözüm araması gerekirken lüks sofraların peşinden koşanların dönemlerinde ne kazanılan bir zaferden, ne de herhangi bir başka gelişmeden söz etmek olası değildir. Kontrol edilemeyen yeme isteği kişilik bozukluğunun bir göstergesi olmakla birlikte imparatorların böylesi bir alışkanlık içinde olması devleti, kaynakların kullanılması, görevlerin dağıtılması ve yönetim zaaf-ları konularında derinden etkilemiştir. Bunun yanı sıra imparatorların yemek sırasında ya da aşırı alkollüyken aldığı kararların ve dağıttığı payelerin neye mal olduğu hesaplanamaz, bazı imparatorların ise bu tutuma sahip olduğu ifade edilmiştir. Ele aldığımız imparatorlar arasında farklı lezzetleri yakalamaya çalışan birkaç örneğe rastlansa da, bu arayışların hiçbirinin sırf damak tadı arayışı içinde yapılmadığı aşikardır. Ne var ki asker imparatorlardan Maximinus Thrax'ın salt bir barbar olduğu ve bu yüzden sadece et yediği yönünde bir bilgiyle karşılaşılır (Sommer, 2010, 89 vd.). Anlaşılan incelikli yemek alışkanlığı Romalılar arasında bir ayrıcalık kazandırmıyorsa da bolca et yemek barbarlık olarak algılanıyordu. Buna karşılık Nero ve Elegabalus'un muhteşem yemek odaları ve pahalı yemekleri bolca değinilen konular olmuştur. Her iki imparatorun yemekten çok yemek odasına özen göstermesi ve kokulu çiçeklere yer vermesi incelikli ancak imparatoru yönetim amacından saptıracak girişimler olarak değerlendirilebilir.

Öte yandan imparatorlar hakkında anlatılanların bir kısmının ya da tamamının bilinçli karakter katliamı olması ihtimali de göz önünde bulundurulmalıdır. Yani antikçağ yazarları kendilerince başarısız buldukları imparatorları karalamak için obur ve lükse düşkün oldukları yönünde hikayeler ortaya atmış veya var olan yönlerini abartmış olabilirler. Yine bu durum bizim incelemeye ve sorgulamaya çalıştığımız şeyi değiştirmez, hatta destekler. Lükse ve boğazına düşkün, sıra dışı geleneklere sahip kişilerin yönetim zafiyetinde bulunabileceği olasılığı günümüzden binlerce yıl önce yaşamış yazarlar tarafından da algılanmış ve kötü yönetimlere kılıf olarak kullanılmış olabilir veya anlatılanlar gerçektir ve Caligula, Nero, Vitellius, Commodus, Elegabalus gibi imparatorlar gerçekten de aç gözlülükleri yüzünden ülkeyi iyi yönetememişlerdir. Hangisi gerçek olursa olsun yazarların işin içinde ahlaki bir yön aradıkları kesindir. Öte yandan adı geçen imparatorlardan Caligula, Nero, Commodus ve Elegabalus *senatus* tarafından *damnatio memoriae* (=hatıradan çıkarma) cezasına çarptırılmak istenmişlerdir. Bu ceza Caligula ve Nero için uygulanmasa da Commodus ve Elegabalus için geçerli olmuş ve onların adları devlet kurumlarından silinmiştir. Anlaşılan lüks yaşama ve aşırıya kaçan yeme alışkanlıklarına sahip olan, bununla bağlantılı olarak da kötü bir yönetim sergileyen imparatorlar ne halk, ne yazarlar ne de *senatus* tarafından hoş karşılanmamıştır.

KAYNAKÇA

- Akşit, O. (1985). *Roma İmparatorluk Tarihi*. 2 Cilt. İstanbul. İstanbul: Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını.
- Athen. *Deipn.* (2006). *The Learned Banqueters*. Books I-III.106e. Translated by S. Douglas Olson. Harvard: Loeb Classical Library.
- Aveline, J. (2004) The Death of Claudius. *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, 53, 453-475.
- Birley, A. (1964). *Lives of the Later Caesars*. Ed. E. V. Rieu, USA & UK: Penguin Classics Press.
- Cass. Dio. (1925). *Roman History Vol VIII Books 61-70*. Translated by Earnest Cary. Harvard: Loeb Classical Library.
- Crook J. A. (1953). "Some Remarks on the Augustan Constitution". *The Classical Review*. New Series, 3/1, 10-12.
- Dalby, A. (2003). *Food in the Ancient World From A to Z*. Great Britain: Taylor & Francis Books.
- Dimitrev, S. (2004). "Good Emperors and Emperors of the Third Century". *Hermes*, 132, 211-224. Franz Steiner Verlag Publication.
- Erdkamp, P. (2006). "Army and Society". *A Companion to the Roman Republic*. Ed. N. Rosenstein & R. M. Morstein. 278-297. USA: Blackwell Publication.
- Eutr. (2007). *Roma Tarihinin Özeti*. Çev. Çiğdem Menzilioğlu. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Freeman, C. (2005) *Mısır, Yunan ve Roma*. Çev. S. Kemal Angı. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Goldsworthy, A. (2014). *Caesar*. Çev. Efe Kurtoğlu. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Grimm, V. (2006). "On Food and the Body". *A Companion to Roman Empire*. Ed. D. S. Potter. 354-359, USA: Blackwell Publish.
- Grimm, V. (2008). *Antik Yunan ve Roma Dünyasının Damak Tatları. Yemek; Damak Tadının Tarihi*. Ed. Paul Freedman. İstanbul: Oğlak Yayınları.
- Gruen, E. S. (2005). "Augustus and the Making of the Principate". *Cambridge Companion to Age of Augustus*. Ed. Karl Galinsky, 33-55. Great Britain: Cambridge University Press.
- Herod. Herodian (1969). *History of the Empire Books 1-4*. Translated by C. R. Whittaker. Harvard: Loeb Classical Library.
- Higgins, J. M. (1985). "Cena Rosaria Cena Mitellita: A Note on Suetonius Nero 27. 3". *The American Journal of Philology*, 106/1, 116-118.

- Hom. *Il. Homeros, İlyada*. (2004) Çev. Azra Erhat - A. Kadir. İstanbul: Can Yayınları.
- Howatson, M. C. (2013). *Oxford Antikçağ Sözlüğü*. Çev. Faruk Ersöz. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Katz, S. R. (1972). "The Illness of Caligula". *The Classical World*, 65/7, 223-225. John Hopkins University Publication.
- Meijer, F., (2006). *İmparatorlar Yataklarında Ölmez*. Çev. Gürkan Ergin. İstanbul. Homer Yayınları.
- Nijf, O. V. (1997). *The Civic World of the Professional Associations in Roman Times*. Eds. H. W. Pleket, F. J. A. M. Meijer, Amsterdam.
- Penella, R. J. (1981). "Alexander Severus and the Exsoleti": An Unfulfilled Intention. *Rheinisches Museum für Philologie*, 124, 184-187. JDS Verlag Publication.
- Plat. *Rep.* (1971). *Devlet*. Çev. Sabahattin Eyüboğlu. M. Ali Cimcoz. İstanbul: Remzi Kitabevi Yay.
- Plat. *Symp.* (2012). *Şölen-Dostluk*. Çev. Sabahattin Eyüboğlu. Azra Erhat. İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Plin. *Nat. His.* Pliny. (1969). *Natural History Vol. V: Books 17-19*. Translated by H. Rackham, Harvard: Loeb Classical Library.
- Plut. *Caesar*. (2007). *Paralel Yaşamlar, İskender&Caesar*. Çev. Furkan Akderin. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Rowe, G. (2006). "The Emergence of Monarchy: 44 BCE - 96 CE". *A Companion to the Roman Empire*. Ed. D. S. Potter, 114-125. USA: Blackwell Publication.
- Ryan, F. X. (1993). "Some Observations on the Censorship of Claudius and Vitellius, A.D. 47-48". *The American Journal of Philology*, 114/4, 611-618. John Hopkins University Publication.
- Scullard, H. H. (1986). *From the Gracchi to Nero*. London: Routledge Press.
- SHA. Hadr.; Ant. Pius.; Verus.; Comm.* (2006). *Historia Augusta Vol. I*. Translated by David Magie. Harvard: Loeb Classical Library.
- SHA. Eleg.; Sev. Alex.* (2006). *Historia Augusta Vol. II*. Translated by David Magie, Harvard: Loeb Classical Library.
- Sommer, M. (2010). *The Complete Roman Emperor*. London: Thames & Hudson Press.
- Speidel, M. P. (1993). "Commodus the God-Emperor and the Army". *The Journal of Roman Studies*, 83, 109-114. Society for Promotion Roman Studies Publications.
- Suet. *Caes.; Aug.; Tib.; Cal.; Claud.; Nero; Vit.* (2008). *12 Caesar'in Yaşamı*. Çev. Ü. Fafo Telatar-G. Özakürk. Ankara: TTK Yayınları.
- Syme, R. (1981). "The Early Tiberian Consuls". *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, Bd. 30. H. 2, 189-202.
- Tac. *Ann.* (1989). Tacitus, *The Annals Book IV-VI, XI-XII*. Translated by John Jackson. Harvard: Loeb Classical Library.
- Tac. *Ann.* (1937). Tacitus, *The Annals Book XIII-XVI*. Translated by John Jackson. Harvard: Loeb Classical Library.
- Tac. *Hist.* (2006). Tacitus, *Histories Books I-III*. Translated by Clifford H. Moore. Harvard: Loeb Classical Library.
- Talbert, R. J. A. (1984). "Augustus and Senate". *Greece & Rome*, 31/1, 55-63.
- Wiedemann, T. E. J. (2006). "Tiberius to Nero". *Cambridge Ancient History*, X, 198-256. Second Edition. Ed. Alan K. Bowman *et alii*. Cambridge University.